

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ВАСИЙЛИК ВА ҲОМИЙЛИК
ОРГАНЛАРИНИНГ ҲУҚУҚ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ: МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК
ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА**

Чориева Хуршидабону Хуррам қизи,

Мирзо Улуғбек номидаги

Ўзбекистон Миллий университети

Ижтимоий фанлар факультети

Ҳуқуқий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси

Email: choriyevahurshida@gmail.com

Аннотация. Мазкур тезисда янги Ўзбекистонда васийлик ва ҳомийлик органларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини такомиллаштириши бўйича олиб борилаётган ишлар таҳлил қилинган. Шунингдек, миллий қонунчиликда келтирилган васийлик ва ҳомийлик органларининг ҳуқуқлари ва мажбуриятларига оид нормалар олимларнинг зоя ва қарашлари ҳамда ривожланган қатор хорижий давлатлар тажрибаси асосида қиёсан ўрганилган.

Шу билан бирга, муаллиф томонидан ушбу соҳадаги фаолиятни ривожлантириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқилди.

Калит сўзлар: васий, ҳомий, ҳуқуқий асос, ҳуқуқ ва мажбуриятлар, миллий қонунчилик, хорижий тажриба.

**ISSUES OF IMPROVING RIGHTS AND OBLIGATIONS OF
GUARDIANSHIP AND PROTECTION BODIES IN THE NEW
UZBEKISTAN: NATIONAL LEGISLATION AND FOREIGN
EXPERIENCE**

Chorieva Khurshidabonu Khurram's kizi,

Senior teacher of the department of legal sciences

of the faculty of social sciences

of National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Email: choriyevahurshida@gmail.com

Ключевые слова: опекун, попечитель, правовая основа, права и обязанности, национальное законодательство, зарубежный опыт.

Давлатимиз тарихида муҳим ўзгаришлардан бири ҳисобланган янги таҳрирда қабул қилинган Конституциянинг 1-моддасида “Ўзбекистон — бошқарувнинг республика шаклига эга бўлган суверен, демократик, ҳуқуқий, ижтимоий ва дунёвий давлат”, деган норма белгиланди¹. Бу орқали Янги Ўзбекистоннинг узоқ муддатли тараққиёт стратегиялари, концепциялари, умуман, юртимиз ва халқимизнинг эртанги фаровон ҳаёти учун мустаҳкам ҳуқуқий асос ҳамда ишончли кафолат яратилди, деб айтсак муболаға қилмаган бўламиз.

Дарҳақиқат, Давлатимиз Раҳбари Ш.Мирзиёев бошчилигида олиб борилаётган ҳозирги туб ислохотларнинг бош тамойили бўлган “**Инсон – жамият – давлат**” деган ёндашув амалий ҳаётимизда бош қадриятга айланиб, янги таҳрирдаги Конституциянинг мазмунига ҳам чуқур сингдирилди. “Инсон қадри учун” ғоясини, инсоннинг кадр-қиммати, шаъни ва ғурури бундан буён барча соҳаларда биринчи ўринда туриши кераклиги бот-бот таъкидланмоқда.

Бугунги кунда янги Ўзбекистонда ижтимоий ҳимоя тизимини такомиллаштириш мамлакат ижтимоий сиёсатининг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади. Бу борада васийлик ва ҳомийлик органлари оила, болалар ва бошқа ижтимоий ёрдамга муҳтож шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимининг ажралмас қисми сифатида алоҳида аҳамият касб этади. Улар нафақат ижтимоий адолатни таъминлаш, балки кам таъминланган ва ҳимояга

¹ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон

асосий механизм ҳисобланишини таъкидлаш жоиз. Бу фикрдан келиб чиқиб, васийлик ва ҳомийлик тизимининг жамиятдаги ижтимоий аҳамиятини тўғри англаш муҳимдир.

Ўзбекистонда васийлик ва ҳомийлик органлари фаолияти юзасидан бир қатор тадқиқотлар амалга оширилган. Ушбу тадқиқотлар таҳлили орқали васийлик органларининг ҳуқуқлари ва мажбуриятларини аниқ белгилаш қонунчилик самарадорлигини ошириш билан бир қаторда, ижтимоий ҳимоя тизимининг барқарорлигини таъминлаши хизмат қилиши тўғрисида хулосага келиш мумкин.

Ўзбекистон қонунчилигида васийлик ва ҳомийлик фаолияти ҳуқуқий асосга эга бўлиб, асосан, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси³ ва “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги Қонун⁴ билан тартибга солинади. Бироқ, олимлар ва мутахассислар бу соҳадаги қонунчилик меъёрларининг амалдаги ижросини янада такомиллаштириш зарурлигини таъкидлайдилар.

Фикримизча, Ўзбекистон Республикасида васийлик ва ҳомийлик органлари фаолиятига **ҳаддан ташқари бюрократик ёндашувлар ижтимоий ҳимоя тизимининг ишончлилигига салбий таъсир кўрсатади.** Мазкур тизимни ислоҳ қилишда инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро нормалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Шунингдек, васийлик ва ҳомийлик тизимини такомиллаштириш учун **давлат ва нодавлат ташкилотлар ўртасида ҳамкорликни кучайтириш тавсия қилинади.** Бунда таълим ва ижтимоий ҳимоя соҳасидаги давлат ва

³ <https://lex.uz/docs/111189>, <https://lex.uz/docs/180552>

⁴ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.07.2018 й., 03/18/486/1559-сон; 15.01.2020 й., 03/20/602/0052-сон, 28.09.2020 й., 03/20/638/1333-сон

нодавлат ташкилотлар ҳамкорлиги васийлик тизимини мустаҳкамлашда асосий омил бўлиб хизмат қилишига эътибор қаратиш лозимдир.

Хорижий давлатларда васийлик ва ҳомийлик тизимлари қонунчилик ва амалий жиҳатдан кўплаб ўзгаришларни бошдан кечирган. Масалан, **Хитой давлатида**, васийлик масалаларида анъанавий оилавий муносабатлар катта аҳамиятга эга бўлиб, **давлат органлари** оилавий ҳимоя тизимини қўллаб-қувватлашга қаратилган **махсус дастурлар ишлаб чиқишади.**

Германия Федератив Республикасида васийлик ва ҳомийлик органлари фаолияти Федерал Оила қонунчилиги асосида амалга оширилади. Бунда органлар фақат ҳимоя вазифаларини эмас, балки **ижтимоий барқарорликни таъминлашга қаратилган кенг функцияларни бажарадилар.**

Германия Федерал қонунчилигида васийлик органлари нафақат ҳуқуқий ҳимоя билан чекланмай, балки ижтимоий хизматларни ҳам таъминлайди. Бу хизматлар орқали болаларнинг таълим олиши, ижтимоий мослашуви ва тарбиясига алоҳида эътибор қаратилади.

Германия Федератив Республикасида Ёшлар агентлиги мавжуд бўлиб, ушбу Агентлик кўплаб муаммоларни ҳал қилади. Мамлакатдаги деярли ҳар бир оила ҳаётида камида бир марта бўлса ҳам ушбу Агентлик ходимларига мурожаат қилади. Чунки Агентлик нафақат қаровсиз қолган ёки зўравонликка учраган болалар ва ўсмирлар муаммолари билан шуғулланади, балки барча оилаларга турли маслаҳат ва ёрдамлар кўрсатади.

Агар сизда ота-она тарбияси ёки болалар билан боғлиқ кийинчиликлар бўйича саволларингиз бўлса, сиз доимо Агентликнинг яшаш

жойингиздаги бўлим ходимларига мурожаат қилишингиз мумкин. Болалар, шунингдек, ота-оналари билан боғлиқ муаммолар уларни қийнаётган бўлса, бевосита ушбу бўлимларда фаолият юритаётган ходимларга мурожаат қилишлари мумкин.

Ёшлар агентлиги фуқаролиги ёки яшаш жойидан қатъи назар, Германиядаги барча оилалар учун жавобгар бўлиб ҳисобланади⁵.

Агентлик ота-оналарга, васийларга ёки болаларни тарбиялаш ва парвариш қилишда ота-она ҳуқуқига ега бўлган бошқа одамларга ёрдам беради. Агентлик ота-оналар, болалар ва ўсмирлар учун турли хил маслаҳат ва ёрдам турларини таклиф этади.

Шунингдек, Агентлик оила эҳтиёжларига мослаштирилган муҳитни яратишга ғамхўрлик қилади, яъни, болалар ва ўсмирлар учун турли хилдаги таклифлар беради, масалар, ўйин майдончаларини ўрнатиш, болалар учун турли тадбирларни ташкил қилиш, бепул чипталарни тарқатиш ва ҳоказо.

Агентликнинг яна бир муҳим вазифаси ёрдамга муҳтож болалар ва ўсмирларни ҳимоя қилишдир. Агар бола қаровсиз қолса ёки зўравонликка дучор бўлса, Агентликнинг ГФР турли ҳудудларида жойлашган ёшлар билан ишлаш бўлимлари томонидан чора кўрилади ва зарур ёрдам кўрсатилади. Германияда болаларни калтаклаш ёки уларга ёмон муносабатда бўлиш тақиқланади.

Кўпинча Агентлик, шунингдек, ота-онасиз қолган болалар ва ўспиринларнинг ёки ота-оналари ҳозирда уларга ғамхўрлик қила олмайдиган болалар ва ўспиринларнинг васийси ҳисобланади.

⁵ <https://handbookgermany.de/ru/youth-welfare-office>

Юқоридаги Германия Федератив Республикасида мавжуд ижобий тажрибани ҳам миллий қонунчилигимиз ва амалиётимизга киритиш орқали васийлик ва ҳомийлик органлари фаолиятини ривожлантиришга хизмат қилиши мумкинлигини таъкидлаш ўринли.

Яна бир хорижий давлат **Россия Федерациясида** васийлик органларининг ваколатлари ва жавобгарликлари аниқлаштирилган бўлиб, бу органлар болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишда кўпроқ ваколатларга эгадир. Масалан, улар васийларнинг ҳаракатларига ҳуқуқий баҳо бериш ва зарурат бўлганда, васийликни бекор қилиш ҳуқуқига эга.

Фикримизча, ушбу ривожланган хорижий давлатлар тажрибасини миллий қонунчиликка имплементация қилишнинг ижобий жиҳатлари мавжуд. Мазкур тажрибаларни миллий қонунчиликка киритишда, аввало, миллийликни, урф-одат ва анъаналарни ҳамда мавжуд ижтимоий муҳит ва вазиятни таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Васийлик ва ҳомийлик органлари Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ҳимоя тизимининг муҳим бўғини ҳисобланади. Улар алоҳида ғамхўрликка, шунингдек ўз ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишига муҳтож бўлган етим болалар ва ота-онасининг қарамоғидан маҳрум бўлган болалар, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилмаган ота-онаси бўлган ҳамда болаларнинг ҳаёти ёки соғлиғига бевосита таҳдид туғдираётган ёки уларнинг таъминоти, тарбия ва таълим олишига доир талабларга жавоб бермайдиган шароитда яшаётган болалар, соғлиғининг ҳолатига кўра ҳомийликка муҳтож бўлган вояга етган муомалага лаёқатли фуқаролар, муомалага лаёқатсиз ёки муомала лаёқати

чекланган фуқароларларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида давлат томонидан белгиланган ваколатли органлардир. Улар фаолияти нафақат ҳуқуқий жиҳатдан, балки ижтимоий, маънавий ва маданий мезонларга ҳам асосланади.

Бугунги кун амалиётида васийлик ва ҳомийлик органлари фаолиятида бир қатор муаммолар мавжудлигини келтириш мумкин. Хусусан:

❖ **Бюрократик тўсиқлар**: Аниқ ҳаракат дастурларининг йўқлиги ва ҳужжатлаштириш жараёнидаги мураккабликлар органларнинг иш фаолиятига салбий таъсир кўрсатмоқда.

❖ **Ҳуқуқий бўшлиқлар**: Васийлик ва ҳомийлик органларига оид қонунчиликда баъзи меъёрлар аниқ кўрсатилмаганлиги амалиётда зиддиятларга олиб келаётган ҳолатлар ҳам учрамоқда.

❖ **Молиявий етишмовчилик**: Бу органларнинг фаолияти учун ажратиладиган маблағлар доимо етарли эмасдек туюлади, бу эса, ҳимояга муҳтож шахсларга қаратилган хизматларнинг сифатини пасайтириши мумкин.

Васийлик ва ҳомийлик органлари жамиятда ижтимоий барқарорликни таъминлашнинг муҳим қисми ҳисобланади. Уларнинг самарали фаолияти ижтимоий адолатни таъминлашга ёрдам беради. Жумладан, уларнинг назорати остида бўлган шахслар жамиятнинг тўлақонли аъзолари бўлиб етишиш имкониятига эга бўладилар.

Ўзбекистондаги васийлик ва ҳомийлик қонунчилигида васий ва ҳомийлар фаолияти устидан назорат механизмлари етарли даражада ишлаб чиқилмаганлиги, қонун ҳужжатларида васийликка берилган шахсларнинг

мол-мулкый манфаатларини ҳимоя қилиш борасида аниқ қоидалар мавжуд эмаслиги каби бир қатор муаммолар учрамоқда.

Ўзбекистон Республикасида васийлик ва ҳомийлик органларининг фаолиятини янада самарали ва замонавий талабларга жавоб берадиган даражада такомиллаштириш учун қуйидаги таклифлар илгари сурилади:

1. Қонунчиликни такомиллаштириш

Васийлик ва ҳомийлик муносабатларини аниқлаштириш:

Қонунчиликда васийлик ва ҳомийликнинг вазифалари, мажбуриятлари ва чекловларини янада аниқ белгилаш зарур.

Мол-мулкый муносабатлар кафолатини кучайтириш: Бунда, васийликка берилган шахсларнинг мол-мулкка бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун аниқ механизмлар жорий этилиши лозим. Масалан, мол-мулкни бошқариш тартиби ва унинг ҳисоботини тақдим қилиш мажбуриятини васийларга юклаш.

Халқаро стандартлардан фойдаланиш: Халқаро тажрибага асосланиб, васийлик ва ҳомийлик бўйича аниқ ва соддалаштирилган қонунчилик моделини жорий этиш.

2. Мазкур соҳадаги амалиётни такомиллаштириш

Таълим ва тренинглар ўтказиш: Васийлар, ҳомийлар ва васийлик органлари ходимлари учун мунтазам равишда махсус таълим дастурлари ва тренинглар ўтказиш зарур. Бу уларнинг ҳуқуқий асосларни яхши билиши ва мутахассислик даражасини оширишга хизмат қилади.

Иш жараёнини рақамлаштириш: Васийлик органларида бюрократик жараёнларни қисқартириш мақсадида рақамли технологияларни кенг жорий

Ўзбекистон Республикасида васийлик ва ҳомийлик органлари жамият ижтимоий ҳимоя тизимининг муҳим бўғини бўлиб, унинг фаолияти жисмоний ёки руҳий жиҳатдан ҳимояга муҳтож шахсларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини кафолатлашга қаратилган. Бу органларнинг ҳуқуқий асослари мавжуд бўлса-да, амалиётдаги баъзи муаммолар уларнинг самарали ишлашини чекламоқда.

Ушбу мақолада васийлик ва ҳомийлик органларининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва ижтимоий аҳамияти таҳлил қилинди. Шунингдек, амалдаги қонунчиликнинг кучли ва заиф томонлари ёритилиб, халқаро тажриба билан солиштирилди. Қонунчиликдаги айрим бўшлиқлар, бюрократик жараёнлар ва молиявий ресурсларнинг етарли эмаслиги ушбу органларнинг самарадорлигига салбий таъсир кўрсатиши мисоллар орқали ёритиб берилди.

Амалиётдаги мавжуд муаммоларни ҳал қилиш мақсадида бир қатор, хусусан, миллий қонунчиликни халқаро стандартларга мослаштириш, васийлар ва ҳомийларнинг масъулияти ва ҳисобдорлигини кучайтириш, рақамли технологияларни жорий қилиш ва бюрократик жараёнларни соддалаштириш, давлат ва жамоат ташкилотлари ўртасида ҳамкорликни мустаҳкамлаш, ташқи назорат ва мониторинг механизмларини жорий этиш каби амалий таклифлар ишлаб чиқилди.

Фикримизча, юқорида келтирилган таклифларни амалиётга татбиқ этиш орқали васийлик ва ҳомийлик органларининг фаолиятини янада самарали ташкил этиш мумкин. Бу эса, ҳимояга муҳтож шахсларнинг

